

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΕΤΟΣ Δ' — ΤΕΥΧΟΣ 17 — ΜΑΡΤΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1966

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ - ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΜΑΘΗΜΑ

Θ. ΓΕΡΟΥ

Είναι τὸ πρῶτο μέρος μιᾶς μεγαλύτερης ἐργασίας πού θά κυκλοφορήσῃ τὸν Ἰούνιο. Εἶναι ἓνα σχεδιάσμα Εἰδικῆς Διδακτικῆς τοῦ Γλωσσικοῦ μαθήματος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ «τί» καὶ τὸ «πῶς» τῆς διδασκαλίας ἐπανέρχεται πάντα στὸ προσκήνιο ὅταν οἱ εἰδικοί, ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ ὄλων τῶν βαθμίδων καὶ παιδαγωγοί, ἀσχολοῦνται μὲ ζητήματα διδακτικά. Ἐκτὸς τῆς μιᾶς εἶναι τὸ «τί» θά διδάξουμε, ἢ διδακτέα ὕλη, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ «πῶς» θά διδάξουμε, ἢ μέθοδος. Τὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια ἔγιναν πολλὲς συζητήσεις¹, χωρὶς νὰ καταλήξουν σὲ ὀριστικὰ συμπεράσματα, πού νὰ εὐνοοῦν τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη ἄποψη, γιατί δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ὀριστικὴ καταδίκη τῆς μιᾶς καὶ ἡ ἐπικράτηση τῆς ἄλλης. Φαίνεται ἀκόμη, νὰ γίνεταί μιὰ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στοὺς λειτουργοὺς τῆς πρωτοβάθμιας παιδείας καὶ τοὺς λειτουργοὺς τῶν ἄλλων βαθμίδων. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ τῆς πρωτοβάθμιας παιδείας δίνουν μεγαλύτερο βᾶρος στὸ «πῶς» θά προσπελάσουν τὴν ὕλη τῶν διαφόρων κλάδων, ἐνῶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ τῆς δευτεροβάθμιας καὶ τῶν ἄλλων βαθμίδων στὸ «τί» θά διδάξουν, στὴν ὕλη τὴν ὁποία θά προσφέρουν. Καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο εἶναι δικαιολογημένα ὡς ἓνα σημεῖο. Οἱ λειτουργοὶ τῆς πρωτοβάθμιας καὶ νὰ τὸ θέλουν, δὲν προφταίνουν νὰ γίνουν πανεπιστήμονες, εἰδικοί στὰ γλωσσικά, ἐπιστημονικά, μαθηματικά καὶ τεχνικά μαθήματα. Ἀντίθετα, οἱ λειτουργοὶ τῆς δευτεροβάθμιας εἶναι χωρισμένοι σὲ εἰδικότητες

καὶ ἔχουν ὑποχρέωση νὰ γνωρίζουν τὴν ὕλη τῆς ειδικότητάς τους². Οἱ λειτουργοὶ τῆς πρωτοβάθμιας παιδείας οἱ δημοδιδάσκαλοι, ἐργάζονται μὲ παιδιά μικρά, πού μόλις ἄρχισαν τὴ συστηματικὴ καὶ ἐμπρόθετη μάθηση στὰ 5—6 χρόνια τῆς ζωῆς τους καὶ τὴ συνεχίζουν στὶς ἑξι τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου.

Ἡ ἐργασία ἐδῶ εἶναι σκληρὴ καὶ γιὰ τὸ μαθητὴ καὶ γιὰ τὸ δάσκαλο. Ὁ μαθητὴς κάνει τὴν πρώτη του γνωριμία μὲ τοὺς διάφορους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ. Παίρνει, θὰ λέγαμε, τὶς βασικὲς ιδέες ἀπὸ κάθε κλάδο, ἐργασία δύσκολη καὶ πρωταρχικὴ.

Γιὰ νὰ πετύχει ὁ δάσκαλος στὸ ἔργο του, θὰ πρέπει νὰ γνωρίζει α) τὶς βασικὲς ιδέες³ κάθε ἐπιστήμης καὶ τὴ μεγάλη σημασία πού ἔχουν γιὰ μιὰ σωστὴ προσπέλαση τῆς ὕλης τοῦ μαθήματος ἀπὸ τὸ μαθητὴ β) τὴν κατάλληλη μέθοδο γιὰ τὴν κάθε ἡλικία καὶ γ) τὶς ἀτομικὲς διαφορὲς τῶν μαθητῶν του.

Οἱ ἴδιες ὑποχρεώσεις μπαίνουν καὶ στὸ δάσκαλο τῆς δευτεροβάθμιας παιδείας, ἀν καὶ γι' αὐτὸν τὰ πράγματα εἶναι εὐκολώτερα. Πρῶτα ἀπ' ὅλα, εἶναι ὁ ειδικὸς τοῦ μαθήματος τὸ ὁποῖο διδάσκει· ἐδῶ, τὸ «τί» εἶναι αὐτονόητο. Αὐτὸ ὅμως, δὲ σημαίνει ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ αὐτοσχεδιάζει, χωρὶς κανένα περιορισμό, κατὰ τὴ διδασκαλία. Εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προχωρεῖ μὲ σύστημα καὶ μέθοδο, ὀργανώνοντας τὸ μάθημά του καὶ γνωρίζοντας τὴν ψυχικὴ ιδιοσυστασία τῶν μαθητῶν του.

Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία. Γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς γλώσσας μπαίνουν πρόσθετα καθήκοντα στὸ δάσκαλο. Ἡ γλώσσα εἶναι τὸ μέσο ἐπικοινωνίας, εἶναι ἔκφραση, εἶναι σκέψη. Ὁληρὴ ἡ ἐργασία τοῦ σχολείου στηρίζεται πάνω στὴ γλώσσα. Ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ γίνεται μὲ τὴν ὁμιλία, μὲ τὸ διάλογο, μὲ τὸ Λόγο. Ὁ δάσκαλος θὰ βοηθήσει στὴν ἀνάπτυξη τῆς ὁμιλίας, τοῦ Λόγου. Αὐτὸς εἶναι ὁ ρόλος του. Νὰ γιατί πρέπει νὰ γνωρίζει τὴ γλώσσα καλά, νὰ τὴ σέβεται, νὰ μὴ τὴν «κακοποιεῖ». Νὰ γνωρίζει ἀκόμη τὸ βασικὸ ρόλο τῆς γλώσσας στὴν ὅλη πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

«Γιὰ νὰ φτάσεις αὐτὸ πού ἀγνοεῖς, πρέπει νὰ διασχίσεις ἕνα δρόμο, πού εἶναι ὁ δρόμος τῆς ἀγνοίας.

Γιὰ νὰ φτάσεις ἐκεῖ πού δὲν εἶσαι, πρέπει νὰ περάσεις ἕνα δρόμο, μέσα στὸν ὁποῖο ἐσὺ δὲν εἶσαι.

Κι αὐτὸ πού ἀγνοεῖς, εἶναι τὸ μόνο πού ξέρεις. Κι αὐτὸ πού κατέχεις, εἶναι αὐτὸ πού δὲν κατέχεις.

Κι ἐκεῖ πού εἶσαι, εἶναι ἐκεῖ πού δὲν εἶσαι».

T. S. Eliot (East Cocker)¹

Ὁ ὀρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου

Τί εἶναι ὁ ἀνθρώπος; Ποιὸ εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ ἐκεῖνο γνώρισμα, πού τὸν κάνει νὰ εἶναι ἀνθρώπος;

Εἶναι μιὰ συνεχιζόμενη προσπάθεια αὐτογνωσίας². Ὁ ἀνθρώπος

θέλει νὰ γνωρίσει τὸν ἄνθρωπο. Τὸ ἐρώτημα τί εἶναι ἄνθρωπος, θὰ συνεχίζεται: «Ποτὲ νὰ μὴ σταματᾷς νὰ ρωτᾷς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ νὰ ἀνεξετάζης τὸν ἑαυτὸ σου. Τί συμβαίνει ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ μέρους τοῦ σώματός μου, τὸ ὁποῖον ὀνομάζω πνεῦμα (ἡγεμονικόν)»³.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον λόγον ἔχον, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. Εἶναι ζῶο λογικό. Ὁ λόγος ὀρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀποκλειστικὰ ὡς ἄνθρωπο⁴. Στὸ Στωϊκισμὸ ἢ ἀνεξέταση καὶ ὁ αὐτοῦ ἑλεγχος θεωρεῖται προνόμιο τοῦ ἀνθρώπου καὶ θεμελιῶδες καθῆκον⁵. Στὸν τέταρτο αἰῶνα τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς, ὁ λόγος δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ δείξει τὸ δρόμο στὴ διαύγεια καὶ στὴν ἀλήθεια, γιατί εἶναι αὐτὸς καθαυτὸς ἀσαφῆς καὶ σκεπασμένος μὲ μυστήριον, πού βρῆκε τὴ λύση του μόνο μὲ τὴ Χριστιανικὴ ἀποκάλυψη⁶. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση μὲ τὸ Θεό. Στὴν ἀρχικὴ του κατάσταση, ὁ λόγος ἦταν ἴσος μὲ τὸ ἀρχέτυπό του. Ἀργότερα, μετὰ τὴν πτώση, ἡ πηγαία δύναμη τοῦ λόγου ἔχασε τὴν καθαρότητα καὶ τὴ διαύγειά της. Γιὰ τὸ Θωμᾶ Ἀκουῖνα, τὸ λογικὸ ἔχει μεγαλύτερη δύναμη, ἀλλὰ μόνο μὲ τὴ βοήθεια τῆς Θείας Χάριτος⁷ κάνει ὀρθὴ χρῆση τῶν δυνάμεών του.

Μὲ τὸν Κοπέρνικο καὶ τὸν Montaigne ἐπαναπατρίζεται ἡ δύναμη τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ. Οὔτε ὁ ἄπειρος κόσμος μπορεῖ νὰ βάλει ἐμπόδια στὸν ἀνθρώπινον λογισμό. Ὁ Diderot ὀραματίζεται μιὰ παραπέρα ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, πού νὰ στηρίζεται πάνω σὲ μιὰ ἐπιστήμη μὲ συγκεκριμένη μορφή.

Ὁ Δαρβίνος ἀνατρέπει τοὺς αὐθαίρετους περιορισμοὺς ἀνάμεσα στὶς διάφορες μορφές τῆς ὀργανικῆς ζωῆς⁸. Δὲν ὑπάρχουν χωριστὰ εἶδη, ἀλλὰ ἓνα συνεχὲς καὶ ἀδιάκοπο ρεῦμα ζωῆς. Εἶναι ὁμοῦς ὁ πνευματικὸς κόσμος σὰν τὸν ὀργανικὸν κόσμο καμωμένος ἀπὸ τυχαῖες μεταβολές; Κάθε ὀργανισμὸς εἶναι μιὰ μοναδικὴ ὕπαρξη, παραδέχεται ὁ βιολόγος Johannes von Uexküll⁹. "Ἐχει δικό του κόσμο, γιατί ἔχει καὶ ἐμπειρίες δικές του. Ἡ ζωὴ παντοῦ εἶναι τέλεια, εἶναι τὸ ἴδιο τέλεια στὸν πιὸ μικρὸ καὶ στὸν πιὸ εὐρὺ κύκλο. Κάθε ὀργανισμὸς, ἀκόμη καὶ ὁ πιὸ κατώτερος, ὄχι μόνο προσαρμόζεται, ἀλλὰ ταιριάζει ἀπόλυτα μὲ τὸ περιβάλλον. "Ἐχει ἀναπτυγμένο σὲ τέλειο βαθμὸ τὸ σύστημα λήψης καὶ ἀπόκρισης καὶ ἔτσι διατηρεῖται στὴ ζωὴ. Δέχεται ἐρεθισμοὺς καὶ ἀντιδρᾷ. Τὸ σύστημα αὐτό, λήψεως καὶ ἀπαντήσεως εἶναι σφιχτοδεμένο σὲ ἓνα λειτουργικὸν κύκλον.

Αὐτὰ γιὰ τὸ ζωϊκὸ βασίλειον. Γιὰ τὸν ἄνθρωπον τὰ πράγματα πρέπει νὰ εἶναι διαφορετικά. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει καινούρια μέθοδο προσαρμογῆς στὸ περιβάλλον. Ὁ λειτουργικὸς κύκλος δὲν ἔχει εὐρυνθεῖ μόνο ποσοτικά. "Ἐχει ὑποστῆ καὶ ποιοτικὲς ἀλλαγές. Ἀνάμεσα στὸ σύστημα λήψης καὶ στὸ σύστημα ἀπόκρισης, πού συναντοῦμε σ' ὄλα τὰ ζῶα, βρίσκουμε καὶ κάτι ἄλλο, πού τὸ λέμε συμβολικὸν σύστημα¹⁰. Ἀνάμεσα στὸν ἐρεθισμό καὶ στὴν ἀπόκριση ὑπάρχουν καὶ τὸ ἐνδιάμεσα σύμβολον¹¹. Εἶναι ἡ γλῶσσα, τὸ δεύτερον σύστημα σήμανσης, κατὰ τὸν Παυλῶφ, πού μεσολαθεῖ ἀνάμεσα στὸν ἐρεθισμό καὶ τὴν ἀπόκριση.

Ὁ ἄνθρωπος δὲ ζεῖ μόνο σὲ μιὰ εὐρύτερη πραγματικότητα ζεῖ σὲ μιὰ νέα διάσταση πραγματικότητος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνο ζῶο λογικό, εἶναι ζῶο συμβολικό. Ἡ γλῶσσα στεκεται ἀνάμεσα στὸ ἐρεθισμὸν καὶ στὴν ἀπόκριση. Εἶναι τὸ σύμβολον¹².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Τί είναι γλώσσα ;

Είναι κυρίως μέσο *επικοινωνίας*. Είναι καθολικό μέσο, έχει πανανθρώπινη ισχύ και είναι σε χρήση απ' όλες τις ανθρώπινες ομάδες, και δεν υπήρξε εποχή της ιστορίας της ανθρωπότητας, που να μη χρησιμοποιήθηκε. Κάθε λέξη της γλώσσας είναι ένα σημείο που εμφανίζει δύο απόψεις: Τήν υλική άποψη της. Μέ την άποψη αυτή, εξαιτίας της, γίνεται καθαρά αντιληπτή από τὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεων. Ἡ ἄλλη ἄποψη της είναι έννοιολογική. Ἡ *έννοιολογική ἄποψη*, τῆς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιστοιχεῖ σὲ διάφορα φαινόμενα.

Τὰ σημεία τῆς γλώσσας καὶ ὁ συνδυασμὸς τους ἔχουν *κυριολεκτική* (λεξιλογική) σημασία, πού είναι ξεχωριστή γιὰ κάθε λέξη καὶ πού δὲν είναι ἡ ἴδια σ' ὅλες τὶς γλώσσες. Τὰ σημεία τῆς γλώσσας ἔχουν καὶ *γραμματική* σημασία. Αὐτὴ ἡ σημασία είναι ὑποχρεωτική σὲ κάθε γλώσσα γιὰ ὅλες τὶς λέξεις αὐτῆς τῆς κατηγορίας.

Ἄν πάρουμε *ένα-ένα* σημείο τῆς γλώσσας χωριστά, θὰ δοῦμε νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα σημεία τῆς ἴδιας γλώσσας ἀπὸ τὴν ἄποψη τὴν υλική καὶ τὴν έννοιολογική. Είναι ὅμως ένδεχόμενο νὰ ξεχωρίζει μόνο κατὰ τὴν υλική ἄποψη, ὁπότε ἔχουμε *ὁμωνυμία*. Ὁ *ὁμώνυμα* ἢ ὁμόηχα, κατὰ τὸν Τριανταφυλλίδη², είναι οἱ λέξεις πού προφέρονται τὸ ἴδιο ἔχουν ὅμως διαφορετική σημασία, ὅπως ρόκα (σαλατικό), ρόκα καὶ ἀδράχτι (ἅμα γνέθουν). Στὴν περίπτωση ὁμωνυμίας, ἔχουμε ταυτότητα δύο ἢ περισσοτέρων σημείων, δηλαδή *ἐξωτερικὴ ὁμοιότητα*. Ἐπίσης είναι ένδεχόμενο νὰ ξεχωρίζει μόνο κατὰ τὴν έννοιολογική ἄποψη, δηλαδή ταυτότητα νοηματικὴ δύο ἢ περισσοτέρων σημείων μὲ διαφορετικὴ ἐξωτερικὴ (υλικὴ ἔκφραση) συνωνυμία. Συνώνυμα είναι λέξεις διαφορετικὲς ἀναμεταξύ τους, πού ἔχουν τὴν ἴδια περίπου σημασία: ραβδί, ματσούκα, βέργα, γκλίτσα, μπαστούνι, πατερίτσα, ξημερώνει, χαράζει, γλυκοχαράζει, φέγγει φωτίζει, ἀσπρογαλιάζει.

Μέσο επικοινωνίας καὶ μέσο γενίκευσης

Ἄν ἀραδιάζαμε κάθε φορά τὰ διάφορα συγκεκριμένα ἀντικείμενα, θὰ θέλαμε πολὺ χρόνο γιὰ μιὰ ἀπλή συνομιλία. Γ' αὐτὸ ὑπάρχει τὸ σπουδαιότατο μέσο τῆς γενίκευσης. Γιὰ διάφορα συγκεκριμένα ἀντικείμενα, χρησιμοποιοῦμε μόνο μιὰ λέξη, πού περιλαμβάνει τὴν κατηγορία ὅλων αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων (τὸ εἶδος). Ἔτσι, ἡ ἀτέλειωτη αὐτὴ πολυμορφία τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου, μπορεῖ νὰ καταγραφεῖ μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς ὀρισμένου ἀριθμοῦ λέξεων. (500—600 ὀνόματα στὰ Ἀραβικά, γιὰ τὴ λέξη καμήλα). Καθὼς τὰ περισσότερα ἀντικείμενα ἔχουν περισσότερες ἀπὸ μιὰ ιδιότητες καὶ καθὼς, κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς συνθήκες, ἡ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη ιδιότητα φαινόταν ταιριαστὴ γιὰ νὰ δώσει τὸ ὄνομα σὲ μιὰ συγκεκριμένη πράξη, αὐτὸ τὸ γεγονός ἔγινε αἰτία νὰ ἔχουν τὰ περισσότερα ἀντικείμενα, κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τοῦ ἀνθρώπου, περισσότερα ἀπὸ ἕνα ὀνόματα³.

Φαινόμενα τῆς γλώσσας

Ἡ γλώσσα εἶναι κυρίως κοινωνικό φαινόμενο. Αἰτία τῆς ἢ ἀνάγκη τῆς ἐπικοινωνίας. Γι' αὐτό ὑπάρχει. Ὁ ἐσωτερικός λόγος, ἡ ἐσωτερική ὁμιλία, πού εἶναι ἡ βάση τῆς νοητικῆς δραστηριότητος τοῦ ἐνήλικου, ἀπό ψυχολογική ἀποψη, διατηρεῖ τῆς σχέσεις του μέ τόν ἠχητικό λόγο (φωναχτό). Αὐτό φανερώνεται κατὰ τή διατάραξη τοῦ ἠχητικοῦ λόγου, πού ὁδηγεῖ καί στή διατάραξη τοῦ ἐσωτερικοῦ λόγου, σέ περιπτώσεις σχιζοφρένειας. Τῆ σχέση ἀνάμεσα στόν προφορικό ἢ ἠχητικό λόγο, καί στόν ἐσωτερικό, τήν παρατηροῦμε, ὅταν ἀντιμετωπίζουμε ἕνα δύσκολο πρόβλημα. Δέν περιοριζόμαστε μόνο στήν ἐσωτερική ὁμιλία, ἀλλά φωνάζουμε δυνατά, χωρίς νά λογαριάζουμε τοὺς τυχόν ἀκροατές μας. Τό ἴδιο παρατηρεῖται καί στά μικρά παιδιά ἡλικίας 5—7 χρονῶν, ὅταν ἀντιμετωπίζουν ἕνα πρόβλημα φωνάζουν, χειρονομοῦν καί ἔτσι διευκολύνονται, γιά νά τὸ ἀντιμετωπίσουν. Ὅταν ὁ ἐσωτερικός λόγος χάσει τὴν ἀμεση σχέση μέ τόν προφορικό (ἠχητική γλώσσα), παύει νά εἶναι μέσο ἐπικοινωνίας.

Ἡ γλώσσα ἀλλάζει

Ἡ γλώσσα ἀλλάζει ἀπό χρόνο σέ χρόνο. Ἡ ἀλλαγὴ ὅμως εἶναι τέτοια, ὥστε δέ φέρνει ἐμπόδιο στήν ἐπικοινωνία. Δέν ἀλλάζει μόνο ὁ προφορικός λόγος, ἀλλά καί ὁ γραπτός. Ὅταν συγκρίνουμε κείμενα γραμμένα μόλις 50 χρόνια πρὶν βλέπουμε τὴ διαφορά. Δέ γίνεται διαφορετικά.

Δέν ἔχουμε τὴ δύναμη νά σταματήσουμε τὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας. Ἡ γλώσσα τραβᾷ τὸ δρόμο τῆς, εἴτε τὸ θέλουμε, εἴτε δέν τὸ θέλουμε. Ἡ γλώσσα εἶναι ἀποτέλεσμα μεταβολῶν πολλῶν αἰώνων. Ἀλλαγές στοὺς φθάγγους, στήν ἀναλογία, στή σημασία. Τὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπων πού δούλεψαν γιά νά συνθέσουν τὴ γλώσσα μας, τόσες χιλιετηρίδες, δέν ἀγωνίστηκαν γιά νά τῆς δώσουν συμμετρία καί αὐστηρή, ἀμετάκλητη μορφή. Πρὶν ἀπ' ὅλα, τοὺς ἐνδιέφερε ἡ ἐπικοινωνία.

Στὴν ἱστορία ἀναφέρονται ἀπόπειρες νά σταματήσει ἡ γλώσσα ἐκεῖ πού εἶναι καί νά ἐπιδιωχθεῖ μιὰ πλήρης ἀντιστοιχία στοῦ ὄνομα καί στοῦ πράγμα, πού συμβολίζει. Λένε ὅτι σέ μιὰ περίοδο κρίσης στήν Κίνα, πρὶν δυὸ χιλιετηρίδες, ἡ αὐτοκρατορία τῶν Τσεοῦ χωρίστηκε σέ πριγκιπάτα καί τότε ἀνάμεσα στόν οὐρανὸ καί στή γῆ ὅλα πήγαιναν στραβά. Καί οἱ πιὸ ἱερεῖς ἀξίες εἶχαν καταπατηθεῖ.

Ἐνας μαθητῆς ρώτησε τὸν Κομφούκιο: Ποιὰ θὰ ἦταν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, πού ἔπρεπε νά πάρουν γιά νά ἀποκατασταθεῖ μιὰ τάξη (Rene Etiemble, Ἐποχές 29)ῖ. Ὁ Κομφούκιος ἀπάντησε: *Τσίγγκμίνγκ*, πού σημαίνει: νά διορθῶστε τῆς ὀνομασίες. Τὸ βαθύτερο νόημα τῆς Κομφουκιανῆς ρήσης ἦταν τὸ παρακάτω: *Νά ἀποκαταστήσουμε, ἀνάμεσα στοῦ σημεῖο καί στοῦ σημαινόμενο πράγμα, μιὰ σχέση αὐστηρὴ καί μόνιμη*. Εἶναι σωστὸ πὼς μιὰ γλωσσικὴ ἀναρχία μοιραῖα φέρνει μιὰ ἠθικὴ καί πολιτικὴ ἀναρχία καί πὼς ἂν θέλουμε νά ὀρίσουμε μιὰ ἠθικὴ, νά χαράξουμε μιὰ πολιτικὴ, πρέπει στή γλώσσα, πρῶτα καί κύρια, νά καταφύγουμε.

Γιά νά νιώσουμε σωστά τὴ μεγάλη ζημιὰ, τῆς αἰτίες καί τῆς ἐπιπτώ-

σεις, τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας, θὰ ἀναφερθοῦμε σέ δυὸ πηγές τῆς, τὴ μιὰ σύγχρονη καὶ τὴν ἄλλη παροῦσα σ' ὅλες τὶς ἐποχές: στὴ διαφήμιση καὶ τὴν πολιτικὴ. "Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ.

1) Ἐκεῖνος ποὺ ἔχει δύναμη, ἀσκεῖ πίεση στὴν ἔννοια τῶν λέξεων καὶ ἐπιβάλλει δικούς του ὀρισμούς. Πάρτε τὴ λέξη δημοκρατία καὶ παρακολουθήστε τὴν, πόσο δεινοπαθεῖ ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ ὡς τὰ δεξιὰ. Διαβάστε τοὺς λόγους τῶν δικτατόρων, γιὰ νὰ δῆτε τὴ διαστρέβλωση τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων.

2) Ἡ διαφήμιση, ἐπίσης συντελεῖ στὴ διαστρέβλωση τοῦ νοήματος τῶν λέξεων. Γιὰ τὴ διαφημιστικὴ σύνταξη τὸ ἀνάισχυντο ψέμα εἶναι πράγμα αὐτονόητο. Κανένα προϊόν δὲν δέχεται νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς καλὸ, πρέπει νὰ εἶναι τουλάχιστο τὸ καλύτερο. Ὁ θετικὸς βαθμὸς τοῦ ἐπιθέτου εἶναι ἀνυπάρχτος στὶς διαφημίσεις⁷.

Ἡ θεωρία τῶν ὀρθῶν ὀνομασιῶν βρίσκεται στὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ καὶ στὸν πλατωνικὸ διάλογο *Κρατύλος*. Εἶναι ὁ διάλογος γιὰ τὴν *ὀρθότητα τῶν ὀνομάτων*, δηλαδή γιὰ τὴν πλήρη ἀνταπόκριση στοῦ ὀνομα καὶ στὴν οὐσία τοῦ πράγματος. Στὸν διάλογο, ὁ Κρατύλος ὑποστηρίζει ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχει ἓνα ὄνομα γιὰ τὰ πράγματα καὶ μάλιστα τὸ ἴδιο στοὺς "Ἕλληνες καὶ στοὺς βαρβάρους". Ὁ Ἐρμογένης δὲ συμφωνεῖ καὶ παραδέχεται πὼς τὸ σωστὸ ὄνομα προέρχεται ἀπὸ τὴ συμφωνία τῶν ἀνθρώπων⁸. Ὁ Σωκράτης μὲ τὴ γνωστὴ μέθοδό του προσποιεῖται ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὴ γνώμη τοῦ Κρατύλου καὶ συγκεντρώνει τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ κριτικάρῃ ὅλους ἐκείνους ποὺ ψάχνουν νὰ βροῦνε τὴν *ἀληθινὴ γλῶσσα*, τὶς λέξεις ποὺ ἐκφράζουν τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, «τὰ πρῶτα ὀνόματα», τὴ γλῶσσα τῶν θεῶν. Μὲ τὴ συζήτηση ἀποδεικνύεται πὼς ὑπάρχουν πολὺ λίγες λέξεις, ποὺ ἀπὸ τὴ φωνητικὴ τους φύση φαίνονται ὅτι *ἐκφράζουν ἀληθινὰ τὸ ἴδιο τὸ πράγμα*, ποὺ ὑποδηλώνουν. Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι σπάνιες καὶ ὁ συγγραφέας πρέπει νὰ ὑπολογίσει ἰδίως τὶς ἄλλες, αὐτὲς ποὺ τίποτα δὲν τὶς προόριζε νὰ σημαίνουν τοῦτο κι ὄχι ἐκεῖνο, δηλαδή μὲ τὶς λέξεις, ποὺ ἦταν αὐθαίρετες στὴν ἀρχή, καὶ κατόπι μὲ τὴ δύναμη τῆς «ξυνηθῆκης τε ὁμολογίας», ἔγιναν ἔθος, ἔγιναν ἔγκυρες.

Καὶ ὁ Σιούν - Τσέ, ἓνας ἄλλος μαθητὴς τοῦ Κομφούκιου, θέτει τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὶς λέξεις καὶ στὰ πράγματα.

Ὁ φιλόσοφος Σιούν - Τσέ πιστεύει πὼς δὲν εἶναι μέσα στὴ φύση τῶν λέξεων νὰ ἐκφράζουν τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμένου καὶ πὼς μόνο ἡ συμφωνία τῶν ἀνθρώπων *ἔχει τὴ δύναμη νὰ δημιουργήσῃ* αὐτὸ τὸ δεσμὸ ἢ *νὰ τὸν ἀναιρέσει*.

Μιὰ γλῶσσα, ὅπου ἡ ἀναλογία εἶναι τέλεια ἀνάμεσα στοῦ ὄνομα καὶ στοῦ πράγμα, εἶναι ἡ μαθηματικὴ γλῶσσα: "Ὅταν λέμε γωνία ὀρθή, τετράγωνο, τρίγωνο, πυραμίδα, ἡ λέξη σὲ κάθε μιὰ περίπτωση ἐκφράζει ἀκριβῶς τὸ πράγμα ποὺ σημαίνει καὶ μόνο αὐτό.

"Ἄν ὑπάρχει πλήρης ἀντιστοιχία στοῦ ὄνομα καὶ στοῦ πράγμα, διατρέχουμε τὸν κίνδυνο νὰ μὴν ἔχουμε λογοτεχνία. Ἡ λογοτεχνία χρωστᾷ τὴν ὑπαρξή της στὴ μεταφορὰ, στὴν ἀλληγορία, στὴν προσωποποίηση. Ἡ ἀσυμφωνία τῆς γλῶσσας μὲ τὸ ἀντικείμενό της εἶναι ὄρος ἀναγκαῖος κάθε γλωσσικῆς ὁμορφιάς. Ἡ ἀτέλεια τῆς γλῶσσας ἐπιτρέπει κι ἐγγυᾶται τὴ λογοτεχνικὴ τελειότητα καὶ οἱ ἀληθινοὶ ποιητὲς, ἀντὶ νὰ ψάχνουν νὰ βροῦν καὶ νὰ πλάθουν λέξεις νὰ φροντίσουν νὰ ποῦν ὁμορφα αὐτὸ ποὺ ἔχουν νὰ ποῦν μὲ τὶς καθιερωμένους λέξεις¹⁰. (Γρουπάρης).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τὸ γενετικὸ πρόβλημα

Ἡ γλώσσα μελετήθηκε ἀπ' τοὺς φιλοσόφους συστηματικά. Δὲν ἀπέφυγαν ὅμως καὶ οἱ φιλόσοφοι τὸ γενετικὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας. Γιὰ ἑκατοντάδες χρόνια τὸ γενετικὸ πρόβλημα ἐπεσκίασε τὸ συστηματικόν. Πολὺς χρόνος πῆγε χαμένος καὶ πολλὰ βιβλία γράφτηκαν γιὰ τὴν καταγωγή τῆς γλώσσας. *Μία συζήτηση ἴσως ἄσκοπη, πού ἀφηνε ἀξιόλογα προβλήματα τῆς γλώσσας ἀμελέτητα.*

Θεωρήθηκε ἐπίσης ὡς συμπέρασμα προαποφασισμένο, ἐκ τῶν προτέρων καθορισμένο, πὼς μόνον ὅταν λυθεῖ τὸ γενετικὸ πρόβλημα, θὰ ἐπακολουθήσει αὐτόματα ἡ λύση ὅλων τῶν οὐσιαστικῶν προβλημάτων. Ὑπάρχουν καὶ οἱ φωτισμένοι, πού ἀναγνωρίζουν πὼς ἡ γλώσσα δὲν ἀνήκει στὸ βασίλειον τῶν αἰωνίων ἰδεῶν.

Σύμφωνα μὲ τὸν πλατωνικὸ ὀρισμὸ τῆς φιλοσοφικῆς γνώσης, ἡ φιλοσοφικὴ γνώση ἀσχολεῖται μὲ τὸ ὄν καὶ ὄχι μὲ τὸ γίνεσθαι. Καὶ ἡ γλώσσα εἶναι γίνεσθαι. Ὁ Wilhelm Humboldt,¹ ἀκολουθώντας τὴν κριτικὴ μέθοδον τοῦ Kant, θεωρεῖ τὴ γλώσσα σὰν ἐνέργεια, σὰν κάτι τὸ μεταβαλλόμενο καὶ ὄχι τὸ στατικόν, παθητικόν, συντελεσμένο. Εἶναι μιὰ συνεχῆ διαδικασία, ἓνα process, εἶναι μιὰ συνεχῆ ἀπασχόληση τοῦ μυαλοῦ, στὴν προσπάθειά του νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὶς ἑναρθρες κραυγῆς γιὰ νὰ ἐκφράσῃ σκέψη.

Ἔργο τῶν φιλοσόφων εἶναι οἱ ὀρισμοὶ τῶν λέξεων. Νὰ ὀρίσῃ τοὺς κανόνες τῆς ἀκριβοῦς ἐπικοινωνίας καὶ νὰ ἀνακαλύψῃ κατὰ πόσον τὰ σύμβολα ἀντιστοιχοῦν *στὶς πραγματικότητες*². Ὁ φιλόσοφος ὀρίζει τὶς ἔννοιες καὶ ἀρνεῖται κείνες, πού φρονεῖ ὅτι δὲν ταιριάζουν, δὲν ἀνταποκρίνονται. Ἄν φωτίζει μιὰ σκέψη γιὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει λέξις, ἔργο του εἶναι νὰ θρεῖ, νὰ ἐφεύρῃ μιὰ λέξις. Γι' αὐτό, ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ σύγχρονου (τοῦ πολιτισμένου) θὰ λέγαμε λεξιλογίου, εἶναι ἔργο τῶν φιλοσόφων.

Στὰ Ἑλληνικὰ ἡ ὀμιλία εἶναι λόγος, ἀλλὰ λόγος σημαίνει ἐπίσης λογικόν. Ἡ λέξις ἄλογο εἶναι τὸ κύριον ὄνομα γιὰ τὸ ζῶον. Κανένα ζῶον δὲ σκέπτεται καὶ κανένα δὲ μίλει. Ἐξαίρεση μοναδικὴ στὸ ζωικόν βασίλειον, ὁ ἄνθρωπος. Γλώσσα καὶ σκέψη εἶναι πράγματα ἀξεχώριστα³.

«Λόγια χωρὶς σκέψη εἶναι νεκροὶ φθόγγοι, σκέψεις χωρὶς λέξεις δὲν εἶναι τίποτε. Τὸ νὰ σκέπτεσαι εἶναι σὰ νὰ μιλεῖς σιγά. Τὸ νὰ μιλεῖς εἶναι σὰ νὰ σκέπτεσαι φωναχτά. Ἡ λέξις εἶναι ἡ σκέψη ἐνσαρκωμένη». Εἶναι τὰ λόγια ἐνὸς μεγάλου γλωσσολόγου, τοῦ Max Müller⁴.

Χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι τὸν διακρίνει ἀπὸ τὰ ζῶα, εἶναι ἡ ὀμιλία, ὁ λόγος⁵.

Προέλευση τῆς γλώσσας

Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν προέλευση τῆς γλώσσας, ἀσκοῦσε πάντα μιὰ περίεργη ἀκατανίκητη ἔλξη πάνω στὸ ἀνθρώπινον μυαλό. Μὲ τὶς πρώτες ἀναλαμπές τῆς νόησός του, ὁ ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ θέτῃ τὸ ἐρώτημα. Πολλοὶ μῦθοι, σ' ὄλους τοὺς λαούς, ἀναφέρονται στὴν προέλευση τῆς γλώσσας.

Είναι ο γνωστός μύθος του βασιλιά Ψαμμετίκ, πού, θέλοντας να εξακριβώσει ποιό από τα δυο έθνη, το Αίγυπτιακό ή το Φρυγικό, ήταν το πιο άρχαιο, ανάθρεψε δυο παιδιά με γάλα κατσίκας και δέν επέτρεψε σε κανένα να τὰ μιλεί. Η πρώτη λέξη που πρόφεραν τὰ παιδιά, ήταν «μπέκος», δηλαδή μια λέξη Φρυγική, που εσήμαινε ψωμί. Απ' αυτό έθγαλε το συμπέρασμα, ότι η Φρυγική γλώσσα ήταν η πρώτη γλώσσα του κόσμου. "Αρα και το πρώτο έθνος.

Μοιάζει με το μύθο της κότας και του αυγού. "Όπως καταλαβαίνετε, είναι ένα πρόβλημα χωρίς λύση. Και έρχεται να ανατρέψει τους όρισμούς που δώσαμε στην αρχή για τη γλώσσα ως φαινόμενο κοινωνικό.

Στη Βίβλο, στο βιβλίο Γένεσις ΙΙ είναι γραμμένο, πώς ο Θεός εξουσιοδότησε τον Αδάμ να δίνει τὰ όνόματα στα πράγματα:

Και έπλασεν ο Θεός έτι εκ της γής πάντα τὰ θηρία του άγρου και πάντα τὰ πετεινά του ουρανού και ήγαγεν αυτά προς τον Αδάμ, ιδείν τί καλέσει αυτά. Και πάν ο αν εκάλεσεν αυτό Αδάμ ψυχήν ζώσαν, τουτο όνομα αυτω. Και εκάλεσεν Αδάμ όνόματα πασι τοις κτηνεσι και πασι τοις πετεινοις του ουρανού και πασι τοις θηριοις του άγρου τω δε Αδάμ ουχ εύρέθη βοηθός όμοιος αυτω. Και επέβαλεν ο Θεός εκστασιν επί τον Αδάμ, και ύπνωσε και έλαθε μίαν των πλευρών αυτου και ανεπλήρωσε σάρκα αντ' αυτης⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Τί λένε οί γλωσσολόγοι

Η Γλωσσολογία μελετά τη γλώσσα, την προέλευσή της, την εξέλιξη της και την σημερινή της κατάσταση.

Ο διάσημος Δανός γλωσσολόγος Otto Zespersen, στο βιβλίο του «Language ist nature, development and Origin»¹, Γλώσσα, ή φύση της, ή εξέλιξή της και ή καταγωγή της, έντοπίζει το πρόβλημα της καταγωγής σε όρισμένα επί μέρους προβλήματα π.χ. Η έπιστήμη της γλώσσας άρχισε, όταν τὰ μυαλά των ανθρώπων ασχολήθηκαν με προβλήματα, σαν τὰ παρακάτω: Γιατί δε μιλούν οί άνθρωποι παντου την ίδια γλώσσα: Ποιά είναι ή σχέση ανάμεσα σε ένα όνομα και στο αντικείμενο που συμβολίζει; Γιατί ένα πρόσωπο τέτοιο ή τέτοιο, ή ένα πράγμα τέτοιο και τέτοιο έχει αυτό το όνομα και όχι το άλλο; Οί πρώτες άπαντήσεις σε τέτοιου είδους έρωτήσεις, σαν τις πρωτόγονες άπαντήσεις στα αίνίγματα του σύμπαντος, ήταν κυρίως θεολογικές.

Θεωρίες για την καταγωγή της γλώσσας

1. Μια άπ' αυτές τις θεωρίες παραδέχεται, ότι οί πρωτόγονες λέξεις ήταν μιμήσεις ήχων. Ο άνθρωπος άντέγραψε το γαύγισμα του σκύλου και έτσι άπόκτησε μια φυσική λέξη με τη σημασία «dog» ή «bark».

Αυτή τη θεωρία που παρουσιάζεται με το παρατσούκλι «βρούγού»² τη σχολιάζει ο Condillac, ο μεγάλος Γάλλος στοχαστής ως εξής: Μια τέτοια άποψη λέκει ο Condillac, είναι το λιγότερο παράλογη, γιατί βάζει τὰ άνώτερα ζώα να μιμούνται τὰ κατώτερα.

2. Μιά άλλη θεωρία είναι ή *έπιφωνηματική*, που είναι γνωστή με τὸ παρατσούκλι Που - πού³. Καταγωγή τῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ έπιφωνήματα τοῦ πόνου ή ἀπὸ ἄλλα έντονα συναισθήματα. Οί ὅπαδοί αὐτῆς τῆς θεωρίας δέν ἐξετάζουν πῶς προήλθαν καί τὰ έπιφωνήματα τὰ ἴδια. Ὁ Darwin στὸ βιβλίο του «Ἡ έκφραση τῶν συναισθημάτων» (The Expression of the Emotions) δίνει στὰ έπιφωνήματα καθαρῶς φυσιολογική βάση. Ἐνάντια στὴν *έπιφωνηματική* θεωρία, στέκει τὸ ἐξῆς έπιχείρημα, ὅπως τὸ θέτει ὁ Benfey Gesch. Ἀνάμεσα στὸ έπιφώνημα καί στὴ λέξη ὑπάρχει ἓνα χάσμα τόσῳ μεγάλο, που μᾶς δίνει τὸ δικαίωμα νά χαρακτηρίσουμε τὸ έπιφώνημα *σάν ἄρνηση τῆς γλώσσας*. Χρησιμοποιοῦμε συνήθως τὸ έπιφώνημα, ὅταν δέ θέλουμε ή δέν μπορούμε νά μιλήσουμε.

3. Μιά συγγενική με τὴν έπιφωνηματική θεωρία, είναι ή νατιβιστική, *έμφυτοκρατική*, που ἔχει τὸ παρατσούκλι ντινγκ - ντόγκ. Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ θεωρία, μιά μυστική ἄρμονία επικρατεῖ ἀνάμεσα στὸν ἦχο καί στὸ αἶσθημα. Ἡ γλώσσα ἔχει τὴν πηγὴ τῆς σ' ἓνα παράξενο ένστικτο τοῦ ἀνθρώπου.

Κάθε ἐξωτερική έντύπωση γίνεται αἰτία μιᾶς φωνητικῆς έκφρασης ἀπὸ μέσα.

4. Μιά τέταρτη θεωρία ἔχει τὸ παρατσούκλι γιὸ - χι - χό. Σὲ κάθε δυνατὴ μυϊκὴ προσπάθεια, σάν ἀνακούφιση θγαίνει ἀπ' τὶς φωνητικὲς χορδὲς ἓνας ἦχος. Ὅταν οί πρωτόγονοί ἔκαναν κάτι ἀπὸ κοινού, συνόδευσαν αὐτὴ τὴν ἐνέργεια με κάποιους ἦχους. Οί ἦχοι συνδεόταν με τὴν ἰδέα τῆς ἐνέργειας καί ἔπαιρνε τὸ ὄνομά τῆς.

Ὅλες οί παραπάνω θεωρίες γιὰ τὴν καταγωγή καί προέλευση τῆς γλώσσας, είναι ἀνταγωνιστικές. Ἡ μιά ἀντικρούει τὴν ἄλλη καί καμιά δέ φαίνεται νά δίνει ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση στὸ πρόβλημα.

Ὁ Zespersen, ὁ μεγάλος Δανὸς γλωσσολόγος, δέν ἀποφεύγει τὸν πειρασμὸ νά προτείνει μιά δική του θεωρία⁴: Συμπληρώνει τὴ συμπερασματικὴ θεωρητικὴ προσπάθεια, με τὸν *έπαγωγικὸ συλλογισμό*. *Στηρίζει τὴν ὅλη προσπάθεια πάνω σὲ τρία πεδία ἔρευνας:*

- 1) Στὴ γλώσσα τῶν παιδιῶν.
- 2) Στὴ γλώσσα τῶν πρωτογόνων λαῶν.
- 3) Στὴν ἱστορία τῆς γλώσσας.

1. Ἄν θέλουμε νά θροῦμε τὸ παράλληλο τῆς ἀπάντησης τῆς γλώσσας τῶν πρωτογόνων *στὴν παιδικὴ ἡλικία*, πρέπει νά μελετήσουμε *τὴ γλώσσα τοῦ παιδιοῦ ἡλικίας ἐνὸς ἔτους*⁵, πολὺ πρὶν νά γίνει τὸ παιδί ἱκανὸ νά παρακολουθεῖ καί νά μιμῆται τὴ γλώσσα τῶν μεγάλων. Ἐδῶ, στὸ *ἄσκοπο μουρμουρητὸ* ἔχουμε πραγματικούς ἦχους τῆς φύσης. Ἐδῶ, μπορούμε νά θροῦμε τὸ μίτο τῆς νηπιακῆς γλώσσας τῆς φυλῆς.

Κριτική: Δέν είναι γνωστὸ πότε ἀρχίζει ή νόηση. Βλέπε παρακάτω διαφορετικὲς ἀπόψεις Piaget καί Luria.

2. *Τὴ γλώσσα τῶν πρωτογόνων φυλῶν*, μπορούμε νά τὴ θεωρήσουμε, ὅτι θρίσκεται κοντίτερα στὶς πηγές τῆς καταγωγῆς τῆς γλώσσας. Θά πρέπει ὅμως, με έπιφύλαξη νά θγάζουμε συμπεράσματα, γιατί δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε, ὅτι καί τῆς πιὸ καθυστερημένης φυλῆς ή γλώσσα ἔχει *πίσω τῆς πολλῶν αἰῶνων γλωσσικὴ εξέλιξη* π.χ. μιά φυλὴ τῆς Νέας Γουϊνέας.

3. Σάν τρίτη πηγὴ πληροφοριῶν θεωροῦμε τὴν ἱστορία τῆς γλώσσας. Προτείνεται *ή σύγκριση ἀνάμεσα στὶς μοντερνες γλώσσες με τὰ*

παλιὰ Ἀγγλικά, Δανέζικα, Νορβηγικά, Ἰταλικά, Γαλλικά, Ἑλληνικά κλπ.

Τώρα, πάνω σ' αὐτὰ τὰ τρία πεδία ἔρευνας ὁ Zespersen βασίζει τὴ δική του θεωρία γιὰ τὴν καταγωγή τῆς γλώσσας.

Ἐνδείξεις ἀπὸ τὴ γλωσσολογικὴ ἐπιστήμη

Ἀπλούστερη προφορά

Ἀπὸ τὴ φωνητικὴ πλευρὰ κάθε γλώσσας ἐπισημαίνουμε μιὰ τάση, νὰ γίνεται ὅσο παεὶ ἡ *προφορά εὐκολότερη*, γιὰ νὰ λιγοστεύει ἡ μυϊκὴ προσπάθεια. Δύσκολοι φωνητικοὶ (φθόγγικοι) συνδυασμοὶ ἐγκαταλείπονται καὶ μένει ὅ,τι εἶναι εὐκόλο. Στὶς περισσότερες γλώσσες, μόνο φθόγγοι ποὺ παράγονται κατὰ τὴν ἐκπνοὴ διατηροῦνται, ἐνῶ φθόγγοι ποὺ προέρχονται ἀπὸ εἰσπνοὲς καὶ ἀπὸ πλατάγισμα τῆς γλώσσας ἀποβάλλονται. Ἀντίθετα, σὲ πολλές ἀπὸ τὶς Ἀφρικανικὲς γλώσσες, οἱ ἤχοι ποὺ θγαίνουν ἀπὸ τὸ πλατάγισμα τῆς γλώσσας, ἀποτελοῦν ὀλόκληρες λέξεις. Τὸ συμπέρασμά μας εἶναι ὅτι οἱ *πρωτόγονες γλώσσες ἦταν πλούσιες ἀπὸ δύσκολους φθόγγους (φωνές)*.

Τόνοι

2. Σὲ μερικὲς γλώσσες παρατηροῦμε μιὰ βαθμιαία ἐξαφάνιση τοῦ τόνου. Στὴν Νεοελληνικὴ γλώσσα καὶ στὶς Ρουμανικὲς γλώσσες, τὸ σταχείο τοῦ τόνου ἔχει ἀτονίσει καὶ δίνεται τώρα ἔνταση στὴ συλλαβή, ὅπου οἱ ἀρχαῖοι σημείωναν ἓνα ὑψηλὸ ἢ χαμηλὸ τόνο (μακρά, βραχέα κλπ.). Τὰ Δανέζικα ἔχασαν τοὺς παλιούς τόνους.

Τὸ πάθος

3. Τὸ πάθος ἢ ἡ ἔκφραση τοῦ πάθους στὴ γλώσσα, μὲ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ, ἔχει μειωθεῖ καὶ μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ὀμιλία τοῦ ἀπολίτιστου καὶ πρωτόγονου ἦταν περισσότερο παθητικὰ ταραγμένη (συγκινημένη). Καὶ σήμερα οἱ πρωτόγονες φυλές ὅ,τι προφέρουν, τὸ προφέρουν *τραγουδιστὰ*. Αὐτὸ ἴσως, σημαίνει ὅτι *παλαιότερα ἡ ὀμιλία ἦταν τραγούδι*. Αὐτὸ τὸ παρατηροῦμε καὶ σὲ διαλέκτους.

4. Καὶ ἄλλες μεγάλες ἀλλαγές παρατηροῦνται στὴ γλώσσα καθὼς περνοῦν τὰ χρόνια (οἱ αἰῶνες). Στὴν ἱστορία κάθε γλώσσας παρατηροῦμε μιὰ *περιοπὴ τοῦ μήκους τῆς λέξης*. Σὲ μᾶς δὲν ἀκούεται πιά, τί κάμνουσιν, τί ὑποβάλωσιν κλπ. καὶ σ' αὐτὴ τὴν καθαρεύουσα. Παντοῦ ἐγκαταλείπουν τὶς μεγάλες λέξεις.

Πρέπει λοιπὸν νὰ φανταστοῦμε τὴν πρωτόγονη γλώσσα, ἀποτελούμενη κυρίως ἀπὸ λέξεις μεγάλου μήκους, καμωμένη ἀπὸ δύσκολους φθόγγους.

5. Ἀκόμη καὶ στὴ Γραμματικὴ παρατηρεῖται ἡ ἴδια τάση γιὰ ἀπλοποίηση σὰν ἐκείνη ποὺ συναντοῦμε στοὺς φθόγγους. Οἱ ἀρχαῖες γλώσσες ἔχουν περισσότερους τύπους ἀπὸ τὶς σύγχρονες (Δυϊκὸς ἀριθμὸς).

Συμπερασματικά:

1. Ἡ γλώσσα ἄρχισε μὲ μισοτραγουδιστὲς μὴ ἀναλυόμενες ἐκφρά-

σεις για άτομα και απομονωμένα περιστατικά. Οί γλώσσες που προήλθαν από τις λέξεις και μισοπροτάσεις, είναι άδέξια και ανεπαρκή όργανα σκέψης, και καταντούν να είναι πολύπλοκες και δύσκολες.

2. Από την αρχή υπήρχε ή τάση για *άπλοποίηση, κανονικότητα, ευκολία και ευκαμψία*. Καμιά γλώσσα δεν έχει φτάσει στο τέλειο. Μια ιδανική γλώσσα θα έκφραζε το ίδιο πράγμα με το ίδιο μέσο. Κάθε ανωμαλία και αμφιβολία θα είχε εξαφανιστεί. Ο ήχος και το αίσθημα θα έπρεπε να βρίσκονται σε πλήρη αρμονία. Δεν θα υπήρχε δυσκολία.

3. Η ποίηση, τα πεζογραφήματα, ή όμορφια και ή αλήθεια, ή σκέψη και το συναίσθημα θα έκφραζόταν με την ίδια ευκολία. Έτσι το ανθρώπινο πνεύμα θα έβρισκε ένα ένδυμα, που θα συνδύαζε έλευθερία και χάρη, που θα ταίριαζε θαυμάσια και ταυτόχρονα θα επέτρεπε πλήρη άνεση σε κάθε κίνηση.

Άλλά οί γλώσσες σήμερα βρίσκονται ακόμη πολύ μακριά απ' αυτή την ιδανική τελειότητα. Όπωςδήποτε θα πρέπει να είμαστε ευχαριστημένοι για ό,τι έχει κατορθωθεί.

«Η γλώσσα είναι ένα αδιάκοπο τραγούδι, που κυβερνά με Δαιδαλική αρμονία ένα σμήνος σκέψεων και μορφών, που θα ήσαν διαφορετικά χωρίς αίσθημα και σχήμα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Τί λένε οί ψυχολόγοι

Η Ψυχολογία μελετά την κατάκτηση απ' τον άνθρωπο της ήδη έτοιμης και χρησιμοποιούμενης γλώσσας. Τόν σχηματισμό του λόγου κατά την πορεία της ανάπτυξης του ανθρώπου. Οί ψυχολόγοι δατηρούν την έλπίδα να ανακαλύψουν μια μέρα τί συμβαίνει στον έγκέφαλο με τη γλωσσική λειτουργία. Θα παραθέσουμε άργότερα, όρισμένες άποψεις που συνδέονται με τις έρευνες που ένταντικά γίνονται άλλου, για να ανακαλύψουν τη φυσιολογική θάση της όμιλίας.

Ο Horatio Hale* στο βιβλίο του «Η καταγωγή της γλώσσας» υποστήριζε την άποψη ότι ο άνθρωπος είναι προικισμένος με *γλωσσοπλαστικό ένστικτο*. Έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί *τη γλώσσα εκ του μηδενός*. Σύμφωνα μ' αυτή την άποψη, τα μικρά παιδιά είναι προικισμένα με το γλωσσοπλαστικό ένστικτο, γι' αυτό κάτω από οίασδήποτε συνθήκες μπορούν να μιλήσουν. Η αντίληψη αυτή του Hale έρχεται σε αντίθεση με την άποψη, ότι άπαραίτητη προϋπόθεση της άπόκτησης της όμιλίας είναι το ανθρώπινο περιβάλλον. Παραθέτουμε τις περιπτώσεις τών παιδιών, που θρέθηκαν άφημένα (παρατημένα) στο δάσος και μεγάλωσαν ή μόνα τους ή με τη φροντίδα άλλων θηλαστικών π.χ. λύκων. Η περίπτωση του Peter, του άγριου άγοριού (the wild boy), που θρέθηκε το 1723 στο Hanover. Η περίπτωση του Victor, του γνωστού με το όνομα ο άγριος του Aveyron, που θρέθηκε το 1799* στη Γαλλία και ή περίπτωση τών δύο κοριτσιών Amala και Kamala, που θρέθηκαν στο

* Horatio Hale : The Origin of languages and the Antiquity of Speaking man. «Proceedings of the American Assosiation for the Advancement of Science» 1887.

* Znsanne K. Langer : Philosophy in a new key. A Mentor book.

Midnapur τῆς Ἰνδίας τὸ 1920. Ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια, μόνο ὁ Victor μελετήθηκε ἐπιστημονικά. Μόνο τοῦ Victor παρακολουθήθηκε ἡ παραπέρα ἀνάπτυξη. Κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ παιδιὰ δὲ μιλοῦσε, κανένα δὲν εἶχε ἐφεύρει δική του γλώσσα. Ποῦ ἦταν λοιπὸν τὸ γλωσσοπλαστικὸ ἔνστικτο;

Ἄν τὰ παιδιὰ ἦταν προικισμένα μὲ γλωσσοπλαστικὸ ἔνστικτο, θὰ ἀνακάλυπταν τὴ γλώσσα μόνα τους.

Θέση πρώτη: *Ἡ γλώσσα εἶναι φαινόμενο κοινωνικό. Χρειάζεται συντροφιά ἀνθρώπινη γιὰ νὰ γεννηθεῖ καὶ ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ μάλιστα τὴν κατάλληλη ἡλικία, ὅταν τὸ παιδί εἶναι μικρό. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς παρακάτω παρατηρήσεις:*

Στὴν περίπτωση τοῦ ἄγριου τοῦ Aveyron ποὺ ὁ δόκτωρ Itard ἀνάλαβε νὰ τὸν παρακολουθήσει ἐπιστημονικά, *παρατηρήθηκε τὸ ἑξῆς:* "Ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ γιατροῦ πῆγαν χαμένες. Ὁ γιατρός παρατήρησε, ὅτι ὁ Victor προσέχε πάντα, ὅταν κάποιος φώναζε Oh! καὶ μιμοῦνταν κατόπιν ὁ ἴδιος τὸν ἦχο. Πῆρε ὁ γιατρός ἀφορμὴ ἀπὸ τὸν ἀγαπημένο ἦχο τοῦ Victor καὶ προσπάθησε νὰ τοῦ διδάξη τὴ λέξη lau (νερό) καὶ νὰ τὴ συνδέσει μὲ τὸ νερό. Δὲν κατάφερε νὰ συνδέσει τὴ λέξη μὲ τὸ πράγμα, μὲ τὸ νερό. Ἀργότερα θέλησε νὰ τοῦ διδάξει τὴ λέξη Lait (γάλα), γιατί τοῦ φάνηκε ὅτι ὁ Victor ἔλεγε καὶ ξανάλεγε τὴ λέξη. Ὁ κόπος του πῆγε χαμένος. Ὁ Victor ἔλεγε τὴ λέξη μᾶλλον γιὰ νὰ δείξει τὴν ἱκανοποίηση καὶ τὸ θαυμασμό του καὶ ὄχι γιὰ νὰ τὴ συνδέσει μὲ τὸ γάλα ποὺ ἔπινε. Ὅταν τοῦ ἄδειασαν τὸ γάλα στὸ ποτήρι, ἡ λέξη θγῆκε ἀπ' τὸ στόμα του σὰν ἐπιφώνημα χαρᾶς. Ἡ λέξη ποὺ πρόφερε δὲν ἐρχόταν σὰν ἐκδήλωση ἐπιθυμίας. Μονάχα ὅταν ἀπολάμβανε τὸ γάλα του, μόνο τότε ἐπαναλάμβανε τὴ λέξη. *Ποτὲ δὲ ζήτησε νὰ τοῦ δώσουν γάλα, προφέροντας τὴ λέξη.*

Ἦταν σχεδὸν 12 χρονῶν παιδί καὶ κάθε ἐλπίδα γιὰ νὰ μάθει ἦταν χαμένη. Ἡ ὁρμὴ τῆς ἀσταμάτητης λαλιᾶς εἶχε περάσει.

Ἡ παραγωγὴ τῶν φωνῶν εἶναι πλούσια μόνο στὴν περίοδο τῆς λαλιᾶς, ἀπὸ τὰ ἐνάμισι ὡς τὰ τρία. Ὅταν τὸ παιδί μεγαλώσει, χάνεται γιὰ πάντα ἡ εὐκαιρία. Αὐτὸ δὲν εἶναι γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἀληθινό.

Ὁ Πέτρος, τὸ ἄγριο ἀγόρι, ποτὲ δὲν ἔβγαλε ἀναρθρες κραυγές, ἔτσι, ἀπὸ εὐχαρίστηση. Καμιὰ φορὰ φαινόταν πὼς τραγουδοῦσε. Ἡ Kamala τοῦ Midnapur κατόρθωσε νὰ μάθει μόνο 45 λέξεις, ὕστερα ἀπὸ ἕξι χρόνια συγχρωτισμοῦ μὲ ἀνθρώπους. Σχημάτιζε καὶ μερικές προτάσεις ἀπὸ 2—3 λέξεις. Ποτὲ ὅμως δὲν μιλοῦσε ἂν δὲν τὴ μιλοῦσαν. Οὔτε καὶ ἡ Καμάλα μπόρεσε νὰ ὠφεληθεῖ ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς λαλιᾶς, τὴν ὑπερομιλητικὴν περίοδο.

Ὁ δόκτωρ Singh ἀνακάλυψε τὰ δυὸ κορίτσια, τὴν Ἀμάλα καὶ τὴν Καμάλα, σ' ἓνα δάσος τῆς Ἰνδίας. Τὸ ἓνα ἦταν 8 ἐτῶν καὶ τὸ ἄλλο 2 ἐτῶν. Τὸ μικρό, σὲ λίγον καιρὸ πέθανε. Ἡ Καμάλα ἔζησε πάνω ἀπὸ 10 χρόνια. Ἡ Καμάλα περπατοῦσε στὴν ἀρχὴ στὰ τέσσερα, στηριζόταν πάνω στὶς παλάμες τῆς καὶ στὰ γόνατά τῆς, ἔτρεχε μὲ τὰ τέσσερα. Ἔτρωγε μόνο ὅταν ἄφηναν τὴν τροφή πάνω στὸ πάτωμα.

Ἔβλεπε πολὺ καλὰ τὴ νύχτα, τὴ φόβιζε τὸ δυνατὸ φῶς, ἡ φωτιὰ καὶ τὸ νερό. Δὲν ἄφηνε νὰ τὴν πλύνουν. Τὴ μέρα κοιμόταν καθισμένη πάνω στοὺς γοφούς τῆς, στὴ γωνιὰ τοῦ δωματίου. Ἔσχιζε τὰ ροῦχα, ποὺ τὴν ἔντυναν καὶ πετοῦσε τὶς κουβέρτες ἀπὸ πάνω τῆς, ἀκόμη καὶ

μέ το πολύ κρύο.

Σέ δυò χρόνια έμαθε νά στέκεται òρθια και σέ έξι χρόνια νά περπατᾶ, έτρεχε òμως μέ τὰ τέσσαρα. Σέ 4 χρόνια έμαθε 6 λέξεις και σέ 7 χρόνια 45 λέξεις. Στὰ 17 της χρόνια είχε πνευματική ανάπτυξη τετραετοῦς παιδιοῦ.

“Όλες αὐτές οί περιπτώσεις δείχνουν òτι είναι πολὺ πιò δύσκολο νά αρχίσεις νά ξαναεκπαιδεύεις ένα παιδί που δέν έτυχε τής κατάλληλης παιδείας τόν καιρό που έπρεπε.

Θέση δεύτερη. *‘Η πνευματική ανάπτυξη τοῦ ανθρώπου, προκαθορίζεται από τήν κοινωνική του συμβίωση. Χωρίς τή συλλογική και κοινωνική επενέργεια, ò άνθρωπος θά μείνει στην κατάσταση τοῦ ζώου.*

Σημειώσεις:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. I. Συκουτρή: «‘Η Διδασκαλία τής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας». Έκδόται: ‘Ιωάννης Δ. Κόλλάρος και Σια, ‘Αθήναι 1932.

... «Διότι ò εκπαιδευτικός μας κόσμος κατέχεται, ιδίως τὰ τελευταία χρόνια, από ένα πρωτοφανή και επικίνδυνον πυρετόν παιδαγωγισμοῦ, εις θάρος κάθε άλλης σοβαρωτέρας ένασχολήσεως μέ τήν επιστημονικήν γνώσιν και τò η̄θος, τὰ òποια, òταν υπάρχουν εύρισκουν συνήθως και μόνα των τήν διδακτικήν μέθοδον, òταν òμως δέν υπάρχουν, καμμία σοφή μέθοδος δέν ήμπορεί ν’ αναπληρώση», σελ. 23.

... Θά ήτο παρεξήγησις τῶν γραφομένων μου και τελείως αντίθετον πρòς τὰς προσωπικάς μου πεποιθήσεις, αν κανείς μου επέδιδε καταφοράν ή και υποτίμησιν τής παιδαγωγικής επιστήμης. ‘Η καταφορά μου στρέφεται έναντίον εκείνων, οί òποιοι παραγνωρίζουν, òτι πρέπει πρῶτα νά κατέχης, τί θά διδάξης, και έπειτα θά έξετάσης, πῶς θά τò διδάξης. Πρέπει πρῶτα νά γνωρίζης και νά αισθανέσαι τόν Σοφοκλέα (και τήν εποχήν του και τò δράμα γενικῶς) και έπειτα θά εύρης τόν τρόπον, ò,τι γνωρίζεις και αισθάνεσαι, νά τò καταστήσης προσιτόν και εις τὰ παιδιά...», σελ. 15, ύποσημ. (1)

2. Gilbert Highet : «‘Η τέχνη νά διδάσκης», μετάφρ. Εὐαγ. Πανέτσου. ‘Ικαρος, ‘Αθήναι 1954.

... Τò πρῶτο και τò πιò αναγκαίο απ’ òλα, είναι òτι πρέπει νά ξέρη τò θέμα. Πρέπει νά ξέρη τί διδάσκει. Τοῦτο φαίνεται αὐτονόητο και òμως δέν γίνεται πάντοτε. Πάει νά πῆ, òτι αν ή δουλειά του είναι νά διδάσκη Χημεία, πρέπει νά ξέρη τή Χημεία. Δέν φτάνει για τò δάσκαλο τής Χημείας νά ξέρη τόσα μόνο απ’ τή Χημεία, òσα διδάσκονται στα σχολεία και òσα απαιτοῦνται για τις τελικές έξετάσεις. Πρέπει νά τήν κατέχη καλά τήν επιστήμη τής Χημείας. Τουλάχιστο στις γενικές της γραμμές πρέπει νά τήν ξέρη καλά... σελ. 16-17.

3. Jerome Bruner : α) The Process of Education
β) On Knowing

Harvard University Press

ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ 1

1. Παρμένο από τò άρθρο τής Νέλλης Σαθεριάδου: «‘Ο κλασσικός òρισμός τοῦ ανθρώπου και ò άνθρωπος òς ύπαρξη». Έποχές, αριθ. τ. 10, 1964.

2. Κ. Μιχαηλίδη: Φιλοσοφική ‘Ανθρωπολογία, Λευκωσία 1966.

3. Μάρκου Αὐρηλίου ‘Αντωνίου: «Εις έαυτόν». Βιβλίον Υ, παρ. 11, Βιβλιοθήκη ‘Αρχαίων Συγγραφέων, Έκδοτ. Οίκος ‘Ιωάν. Ζαχαροπούλου.